

DOĞAYA KARŞI SORUMLULUK
ve
TÜRKİYE ÇEVRE ve HALK SAĞLIĞI KURUMU (TÇHSK)
Öneri

Prof. Dr. Zafer Özbek

Maltepe Üniversitesi Tıp Fakültesi
zaferoztek@maltepe.edu.tr

İçindekiler

YÖNETİCİ ÖZETİ

BÖLÜM 1: Doğaya Karşı Sorumluluk

Giriş

Canlılar ve Çevre

Kaynaklarımız

Doğal Yaşam

İnsanoğlunun Doğal Yaşama Ettikleri

Güneş Sisteminde Yaşanabilir Bölge

Çözüm

BÖLÜM 2: Türkiye Halk Sağlığı Kurumu ve Anayasa Maddesi Önerisi

Genel Gerekçe

Özel Gerekçe

Mevcut Durum ve Sorunlar

Kavramlar

Öneri Özeti

Yapılanma

Görevleri

İş Akışı / Dosya İnceleme ve Karar Süreci

Sonuç

Örgüt Çizelgesi

YÖNETİCİ ÖZETİ

Çevrenin sağlıklı olması hem insanların sağlığı için bir koşuldur, hem de devletlerin sorumluluğudur. Bu sorumluluk yalnızca şimdiki kuşaklar için değil, gelecek kuşaklar için de borcumuzdur. Buna karşılık, günümüzdeki görüntü, üzüntü ve kaygı vericidir. Dünya ölçeğinde yapılması gereken çok şey var. Türkiye Cumhuriyeti olarak ve bu küçük gezegeni paylaşan devletlerden birisi olarak üzerimize düşen sorumluluğumuzu yerine getirmeliyiz. Bunu yaparken aynı zamanda şimdiki ve gelecekteki Türk toplumuna karşı da görevimizi yapmış olacağız.

Gerek dünyada, gerekse ülkemizde çevreye (ekosisteme), insan ve hayvan sağlığına olumsuz etkileri olabilecek o kadar fazla yatırım, tesis, uygulama vardır ki, bunların verdikleri zararların önemli kısmı geri döndürülemez aşamaya gelmiştir.

Türkiye’de çevreye ilişkin mevzuat ve uygulamalar çalkantılı bir görünüm sergilemiştir. Çevre ve halkın sağlığı ile ilgili kurumlar dağınıktır. Bu kurumlar arasında Çevre ve Şehircilik, Sağlık, Gıda ve Tarım, Sanayi ve Teknoloji, Ticaret, Kültür ve Turizm, Eğitim, Hazine ve Maliye Bakanlıkları, belediyeler, özel sektör ve çok sayıda sivil toplum kuruluşu vardır.

Gelinen aşamada Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tam yetkili gibi görülmektedir. Kuşkusuz bu Bakanlık bağlı olduğu Cumhurbaşkanlığı Makamının izniyle karar verebilmektedir. Bakanlık içindeki Yüksek Çevre Kurulu çevre konularına ilişkin uyuşmazlıklarda **son** kararı vermektedir. Bunun pratik anlamı şudur: Ülkemizde çevre ve halkın sağlığını ilgilendiren son kararlar **hiyerarşik bir düzen içinde** hükümet tarafından verilmektedir. Başka bir deyişle, **Çevre ve Şehircilik Bakanlığı hem uygulamayı başlatan kurum hem de son kararı veren hakemdir**. Dikkate değer bir başka husus, çevre ve halkın sağlığını koruma sürecinde çok önemli bir mekanizma olan çevresel etki değerlendirme (ÇED) raporlarının hazırlanmasının da aynı Bakanlığın kontrolünde olmasıdır. Oysa ÇED raporlarının tamamen bilimsel ve özerk bir yapı içinde ele alınması evrensel bir kuraldır.

Bu mekanizmaların yeteri kadar etkili ve adil olamadığı bir gerçektir. Bu sakıncaları önleyecek mekanizmaların siyasi kadroların etkilerinden arındırılması ve tamamen bilimsel yaklaşımlarla ve özerk bir anlayışla işletilmesine ve her türlü müdahalenin dışında kalan, bağımsız, özerk, bilimsel bir yapıya ihtiyaç vardır.

Günümüzde tartışılmakta olan yeni Anayasa çalışmaları bu konuda umut vericidir. **“Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu”** oluşturulmasına ilişkin bu öneri, yeni Anayasamızın her şeyden önce vatandaş dostu bir anlayışla insanı merkeze alan bir sosyal devlet yaklaşımıyla hazırlanacağı, kuvvetler ayrılığını sağlayacağı, özerk yapıları güçlendireceği, bütün kararların bilimsel ve kanıta dayalı olarak alınmasını teşvik edeceği, çalışanların kararlarını özgürce ve güvenlik içinde verebileceği sağlıklı bir ortam hazırlayacağı umut ve beklentisiyle hazırlanmıştır.

Ülkemizde önerilen Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumuna benzer **“Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar”** geçmişte olmuştur halen işlevsel olanlar da vardır.

“Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu” nun (TÇHSK) görev ve yapısı:

- Kurumun varlığı yeni Anayasanın ilgili maddesinde yer alacaktır;
- Kurumun yapılandırılması ve işleyişi yasayla belirlenecektir;
- Kurum, hiçbir bakanlığa ya da makama bağlı olmayan özerk bir yapıda olacaktır; kendi bütçesi olacaktır;
- Kurumun temel gerekçesi “temel koruma” (*primordial prevention*) ve “tek sağlık” (*one health*) anlayışlarıyla insan, hayvan ve ekosistem sağlığını korumak ve geliştirmektir;

- Kurumun temel amacı bütün sektörlerin (*kamu ve özel*) aldıkları kararların, yatırımların, planlamaların ve girişimlerin ekosistemin ve toplumun sağlığı üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve ileri düzeyde muhtemel olumsuz etkileri olanları engellemek, düzeltilmesini sağlamak ve bu konuda bütün sektörlerle danışmanlık yapmaktır;
- Kurum içinde sektör temelli daireler bulunacaktır; her dairede bir başkan ve 4 üyeden oluşan (5 kişi) bir “DAİRE KURULU” bulunacaktır;
- Daire Kurulu üyelerinin nitelikleri, seçilmeleri, görev süreleri, çalışma esasları vb konular yasa ile belirlenecektir; bu kişilerin halk sağlığı alanının çeşitli dallarında eğitim görmüş ve belli deneyime sahip değişik meslek üyelerinden olmaları esastır;
- Daireler gerektiğinde alt komisyonlar kurabilecektir; bütün kamu ve özel kuruluşlardan bilimsel destek alabilecektir;
- Daireler kendi sorumluluk alanındaki sektörlerin çalışmalarını izleyecek, gerek kendileri tarafından farkına varılan gerekse diğer kişi ve kuruluşlardan yapılan başvuruları dikkate alarak ilgili sektörün kararını bilimsel yöntemlerle değerlendirecek ve her dairenin daire kurulu söz konusu girişimle ilgili olarak makul bir süre içinde karar verecektir;
- Bu kararlara göre söz konusu girişim devam edecek, yürütmesi durdurulacak, yeniden planlanması sağlanacak ya da tamamen durdurulacaktır;
- Belirli koşullara uygun olarak, alınan karara yapılacak itirazlar ya da yasada belirtilen durumlarla ilgili son kararlar, hizmet temelli daire kurullarının bütün üyelerin yer aldığı “Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu Daireler Genel Kurulu” tarafından karara bağlanacaktır; burada alınan kararlar son ve bağlayıcı olacaktır;
- Daire kurulları kararlarını almadan önce mutlaka ilgili tarafların görüşlerini ve gerekçelerini yazılı ya da sözlü olarak öğrenecek ve dikkate alacaktır.
- Genel Kurul da ilgili tarafların görüş ve gerekçelerini yazılı ya da sözlü olarak öğrenecek ve dikkate alacaktır.
- Kurum, halkın sağlık düzeyini, var olan ve muhtemel sorunlarını dikkate alarak hükümete ve ilgili kurum ve kuruluşlara alınması gereken önlemlerle ilgili önerilerde bulunabilir, bu önerilerin gerçekleşmesi için destek ve danışmanlık hizmetleri verebilir;
- Sektörlerce yapılacak “çevresel etki değerlendirme (ÇED)” raporlarının Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu tarafından onaylanması esastır.
- Kurumun kararlarına Danıştay nezdinde itiraz edilebilir. Danıştaya yapılan başvurular kendi içinde yeni kurulacak olan “çevre ve halk sağlığı dairesi” tarafından incelenecektir.

Kurumun çalışmasında asıl birimler hizmete ve iç yönetime göre kurulacak “daire başkanlıkları”dır. Daire başkanlıkları sektörlerle paralel olarak yapılandırılacaktır.

Hizmete yönelik daire başkanlıkları şunlar olabilir:

- Sanayi dairesi
- Enerji ve madencilik dairesi
- Şehircilik ve altyapı dairesi
- Gıda ve tarım dairesi
- Sağlık hizmetleri dairesi
- Eğitim ve sosyal işler dairesi
- Hizmet sektörü dairesi
- Bölge başkanlıkları
  - İl temsilcilikleri

İç yönetime ilişkin başkanlıklar şunlar olabilir

- Hukuk danışmanlığı
- İdari ve mali işler dairesi
- Personel dairesi

Kurum gerekli görürse, Türkiye hudutları içinde **bölgesel birimler (Bölge Başkanlıkları)** kurup çalıştırabilir.

Söz konusu önerinin gerçekleşmesi için hazırlanmakta olan Anayamızda bir özel maddenin yer alması uygun olacaktır:

SEÇENEK 1:

“Bütün kurumların her türlü uygulamalarının insan, hayvan ve ekosistem sağlığına uygun olmasını sağlamak ve denetlemek devletin görevidir. Devlet bu görevini yetki, sorumluluk ve çalışma esasları kanunla belirlenecek özerk bir kurum aracılığıyla yerine getirir.”

SEÇENEK 2:

“Bütün kurumların her türlü uygulamalarının insan, hayvan ve ekosistem sağlığına uygun olmasını sağlamak ve denetlemek devletin görevidir. Devlet bu görevini “Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu” aracılığı ile yerine getirir. Kurumun yetki, sorumluluk ve çalışma esasları kanunla belirlenir.”

BÖLÜM 1
DOĞAYA KARŞI SORUMLULUK

GİRİŞ

Işığın değerini anlamak için kör olmaya, sesin değerini anlamak için sağır olmaya, yürümenin değerini anlamak için kötürüm olmaya gerek yok. Sigara içenler kanser olduklarında anlarlar yaptıkları hatayı; aşılınmaya karşı çıkanlar ancak hastalandıklarında pişmanlık duyarlar; sağlamken kendilerini korumayanlar sonra üzürlüler ama olan olmuştur bir kere. Kaybetmeden sağlığın değerini anlamıyor insanoğlu.

Yalnızca sağlığını değil, insanoğlu elindeki diğer değerlerini de kaybetmeden önemlerini anlayamıyor, aklı başına gelmiyor, nelere sahip olduğunu bilemiyor. Depremde evimiz yıkılıyor, değerini anlıyoruz; savaşta en yakınlarımızı yitiriyoruz, ne kadar değerli olduklarını hatırlıyoruz; işimizi kaybediyoruz, çalışmanın yalnızca bir kazanç kapısı değil yaşamımızın bir parçası olduğunu fark ediyoruz.

Peki, insanoğlunun sahip olduğu en değerli, hiç vazgeçilemez olan şey nedir?

Eminim, büyük çoğunluk bu soruya, canıdır, malıdır, ailesidir, işidir, sağlığıdır gibi yanıtlar verecektir. Çünkü insanoğlu “ben” merkezli, yalnızca kendisinin sahip olduklarının farkında; onları yitirmek istemiyor. Böyle olunca, asıl büyük çerçeveyi, sahip olduğu en değerli şeyi göremiyor; onsuz yaşayamayacağını farkında değil.

O şey, üzerinde yaşadığımız Dünyadır; soluduğumuz havadır; içtiğimiz sudur; bir parçası olduğumuz ve keyif aldığımız doğadır.

Doğa bozulursa, tahrip edilirse, Dünya yaşanamaz bir küre haline gelirse, insanoğlu yok olur. Ama insanoğlu yok olursa, Dünya dönmeye devam edecektir; hatta daha mutlu bir şekilde. Çünkü Dünya insanoğlunun zulmünden çok çekiyor; ormanları yandıkça, suları kirlendikçe, okyanusları çöplüğe dönüştükçe, buzulları eridikçe, atmosferi yok oldukça, toprağının altı üstüne geldikçe çok canı yanıyor. Doğa, bu bozulmaları düzeltebilmek için kahramanca çabılıyor; insanoğlu ile mücadele ediyor. Ama insanoğlu o kadar vurdumduymaz, o kadar bencil, o kadar acımasız, geleceği görmekten, yaklaşan kıyameti sezebilmekten o kadar aciz ki, doğa giderek daha fazla tahrip ediliyor, kirleniyor, barındırdığı canlıları, güzelliklerini kaybediyor; bu duruma karşı koymakta zorlanıyor. Kendi başına bırakılsa kendini toparlayacak, tahrip olan kısımlarını onaracak, fakat insanoğlu ona bu şansı vermiyor, Dünyayı ara vermeden ve giderek artan bir hızla kirlletmeye, bozmaya devam ediyor.

Bakmayın siz doğanın bu zor durumuna; çünkü sonunda kaybeden insanoğlu olacak. İnsanoğlu doğaya ettiklerinin cezasını sonunda görecek, bu mücadeleyi insanoğluna kahramanca karşı koyan doğa kazanacak; bu gidişle insanoğlu yok olacak ya da Dünyayı terk edecek, Dünya huzura kavuşacak.

Yaklaşan bu son durdurulabilir mi? Geriye dönülebilir mi? İnsanoğlu doğayla barışabilir mi? Eskiden olduğu gibi bir arada mutlu bir şekilde yaşamaya devam edebilirler mi?

Bu sorunun yanıtı “evet”. Ama bazı koşullara bağlı. Her şeyden önce, insanoğlunun durumun farkına varması gerekir. Şimdiye kadar doğaya yaptıklarını görmesi, bilmesi, gözden geçirmesi, kavraması ve gelecekte kendisini nelerin beklediğini anlayabilmesi gerekir. Ancak o zaman kendisine çeki düzen verecek, doğayla barışabilmenin çarelerini arayacak, bulacak ve uygulayacaktır.

Albert Einstein’ın dediği gibi: Dünya, kötülük yapanlar yüzünden değil, seyirci kalıp hiçbir şey yapmayanlar yüzünden tehlikeli bir yerdir.

CANLILAR VE ÇEVRE

Yeryüzündeki her canlının uyum içinde yaşayabildiği çevre koşulları farklıdır; karıncalar yer altındaki, balıklar sudaki, kuşlar gökyüzündeki çevre koşullarına uyum sağlamış canlılardır. İnsanların yaşayabilmeleri için, çevrelerinde hava, su ve besin maddelerinin bulunması zorunludur. İnsanlar, zekâları ile kendilerini olumsuz çevre koşullarına uydurabilen ve çevreyi kendilerine uygun duruma getirebilen canlılardır. Bunu yaparken çevreyi bozdukları ve tahrip ettikleri de olmaktadır. Bilinmelidir ki Dünya, sınırları olan küçük bir gezegendir; kirlenebilir, kaynakları tükenebilir, canlıların yaşamasına elverişli olmaktan çıkabilir.

Canlıların çevreleri ile etkileşimini inceleyen bilim dalı “**ekoloji**”dir. Canlılarla çevreleri arasındaki ilişkinin sağlıklı olarak sürdürülebilmesi için gereken en uygun (*optimum*) koşullara “**ekolojik denge**” denir. Ekoloji, bu koşulların neler olduğunu ve bu dengenin nasıl korunabileceğini inceler. Bir bölgede bir arada bulunan ve birbirlerini etkileyen canlı ve cansız çevre öğelerinin tümüne “**ekosistem**” denir. Yeryüzünde toplam 12 – 118 milyon arasında canlı türü yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunların yalnızca 1.604.000 kadarı tanımlanmıştır. Tanımlanan grupta 45.000 omurgalı hayvan vardır. İnsanoğlu da bu omurgalılardan birisidir. Yani, insanoğlu bu dünyayı milyonlarca canlı ile paylaşmaktadır. Bu canlıların her biri yaşamak için hem dünyaya hem de birbirlerine muhtaçtır.

KAYNAKLARIMIZ

Dünyamız üç ana ögeden oluşur: Atmosfer (*havaküre*), hidrosfer (*suküre*) ve litosfer (*taşküre*). Bu üç ortamda doğal olarak bulunan, insanlar tarafından yapay olarak oluşturulmamış, canlı ve cansız kaynakların tümüne “**doğal kaynaklar**” denir. Toprak, doğal bitki örtüsü, akarsular, göller, denizler, madenler, ormanlar gibi doğal kaynaklar, ülkelerin en önemli zenginlikleridir. Bir ülkenin doğal kaynakları ne kadar bol ve temiz ise, o kadar şanslı ve zengin sayılırlar. O nedenle, doğal kaynakların özenle korunması gerekir.

Doğal kaynaklar, yenilebilen ve yenilemeyen olmak üzere iki grupta ele alınabilir. Bütün canlı varlıklar (*hayvanlar ve bitkiler*) **yenilenebilen kaynaklar** grubuna girerler. Hayvanlar ve bitkiler, bir afetle karşılaşmadıkları ya da insanların tahriplerine uğramadıkları sürece, biyolojik üretim yoluyla kendilerini yenilerler ve çoğalırlar. Besin kaynaklarının üretildiği toprak ve içtiğimiz su da yenilebilen kaynaklardan sayılır.

Yenilemeyen kaynaklar ise, madenler, fosil yakıtlar gibi kullanıldıkça tükenen kaynaklardır. Bu kaynakların gereğinden fazla kullanılmamasına özen gösterilmelidir. Kâğıt, demir, bakır, plastik gibi, bazı yenilemeyen maddeler (*kaynaklar*), kullanıldıktan sonra artıkları toplanırsa, “geri kazanım” yöntemleriyle yeniden kullanıma kazandırılabilirler.

DOĞAL YAŞAM

Doğal yaşam kavramı, canlıların kendi aralarındaki ve canlılarla cansız çevre arasındaki ilişkileri kapsar. Bu ilişkilere “**doğal denge**” de denilmektedir. Örneğin, balıkların planktonlar ile

beslenmesi, kuşların balıkları yemesi, yırtıcı hayvanların kuşları avlaması doğal dengenin öğeleridir. Azalan planktonlar, balıklar, kuşlar yeniden çoğalır; eğer, bir nedenle bu denge bozulursa, canlı türlerinin bazıları zarar görebilir, hatta yeryüzünden yok olabilirler.

Dünyanın en az 4.5 milyar yaşında olduğu, tek hücreli ilk canlıların bundan 2.5 milyar yıl, insanların ilk atalarının ise, 2.5 milyon yıl kadar önce ortaya çıktıkları tahmin ediliyor. İlk canlının oluşmasından buyana yaşamış, ancak günümüzde yaşamayan binlerce canlı türü vardır. Bunların bir kısmı doğal koşullara uyum sağlayamadıkları için, bir kısmı ise, kitlesel olarak yok olmuşlardır. Ani felaketler olarak nitelendirebileceğimiz bu olaylar sonucu yüzbinlerce canlı yok olmuştur. Fosil kayıtlarından elde edilen bilgilere göre bu felaketler, sonuncusu 80 milyon yıl önce olmak üzere, son 500 milyon yılda 5 kez gerçekleşmiştir. Bunlardan bir tanesinin ki bu olayda yok olanların arasında dinazorlar da vardır, büyük bir göktaşının dünyaya çarpması sonucu yok oldukları düşünülmektedir. Diğerlerinin ise iklim değişikliklerinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Bu yok olmaları, ortaya yeni çıkan türler izlemiştir. **Günümüzde ise, doğal dengeyi bozan ve türlerin yok olmasına neden olan faktörlerin başında insan gelmektedir.**

İNSANOĞLUNUN DOĞAL YAŞAMA ETTİKLERİ

İnsan dışındaki hemen bütün canlılar, doğanın verdiklerini toplayan ve bunlarla yetinen canlılardır. Bu nedenle, doğayı bozucu etkileri yok denecek kadar azdır. Oysa insanoğlu, ilk çağlardan buyana, zekâsı sayesinde, doğanın verdiklerinden daha fazlasını üretmek ve doğal faktörleri kendi yararına kullanmak için çabalamıştır.

Tarihin ilk dönemlerinde tıpkı diğer canlılar gibi “toplayıcılık” ile yetinen insanlar, bitki yetiştirmeye başladıktan sonra, tarım alanları açmak amacıyla ormanları tahrip etmeye; ateşi bulduktan sonra, ağaçları kesip yakmaya; silahları bulduktan sonra, gereğinden fazla avlanmaya başlamıştır. Başlangıçta, insanların sayısının azlığı nedeniyle, çevreye verdikleri zararlar göreceli olarak azdı ve doğa, bu zararları giderebilecek önlemleri kendi dengesi içinde alabiliyordu. Ancak, hastalıkların nedenlerinin ve tedavi yöntemlerinin bulunması, beslenme koşullarının iyileştirilmesi ve diğer faktörler nedeniyle insan yaşamı uzamış ve hızla çoğalmışlardır. Bir yandan insanların sayıları artarken, bir yandan da sanayileşme dönemine geçilmiştir. Sanayileşme ve bunu izleyen hızlı ve plansız kentleşme dönemlerinde, insanoğlunun çevreye verdiği zararlar da artmıştır. Bu dönemlerde, sanayi ve evsel atıklar ile havanın, denizlerin ve toprağın kirlenmeye başladığını görmekteyiz.

İnsanlar, bilinçsizce ve gereğinden fazla avlanarak birçok hayvan türünün yok olmasına ya da sayılarının çok azalmasına yol açmışlardır. Bu hayvanların üredikleri yerlerin kirlenmesi ve aşırı ölçüde böcek öldürücülerin (*ensektisitler*) ve yapay gübrelerin kullanılması da bu olayı hızlandırmıştır. Örneğin, insanlar bataklıkları kuruttukları için, buralarda üreyen böcekler yok olmuş, o böceklerle beslenen balıklar, kurbağalar ve kuşlar o bölgelerden uzaklaşmış ya da yok olmuşlardır. Ülkemizde, kuş cenneti olarak bilinen milli parklar böyle bir sorunla karşı karşıyadır.

Plansız kentleşme ve sanayileşme sonucu ortaya çıkan atıklar denizleri kirlettiği için birçok balık türü yok olmuştur. Fosil yakıtların aşırı ve kontrolsüz yakımı sonucunda hava kirliliği ortaya çıkmış, bunun sonucunda birçok bitki türü yok olmuştur. Hava kirliliği insanların da ölmelerine yol açacak kadar ileri boyutlara erişmiştir. Nükleer denemeler ve savaşlar nedeniyle çevre kirlenmiş, kontrolsüz ve bilinçsiz sanayileşme sonucunda atmosferin doğal yapısı bozulmuş ve sera etkisi yapan gazların artması nedeniyle dünyamız giderek ısınmaya, buzullar

erimeye, denizler yükselmeye başlamıştır. Ayrıca, havadaki kükürt miktarının artması nedeniyle yer yer asit yağmurları olmakta, bu da, göl ve kara ekosistemlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Özetle, bilinçsiz insanlar, ormanları yok ederek, hayvanları aşırı derecede avlayıp öldürerek, denizleri, havayı ve toprağı kirleterek ve savaşlar sonucu çevrelerine çok zarar vermişler, birçok bitki ve hayvan türünün yok olmasına neden olmuşlardır. Bu zararların bazıları onarılabilecek düzeyde olmakla birlikte, bazıları artık onarılamayacak boyutlara erişmiştir.

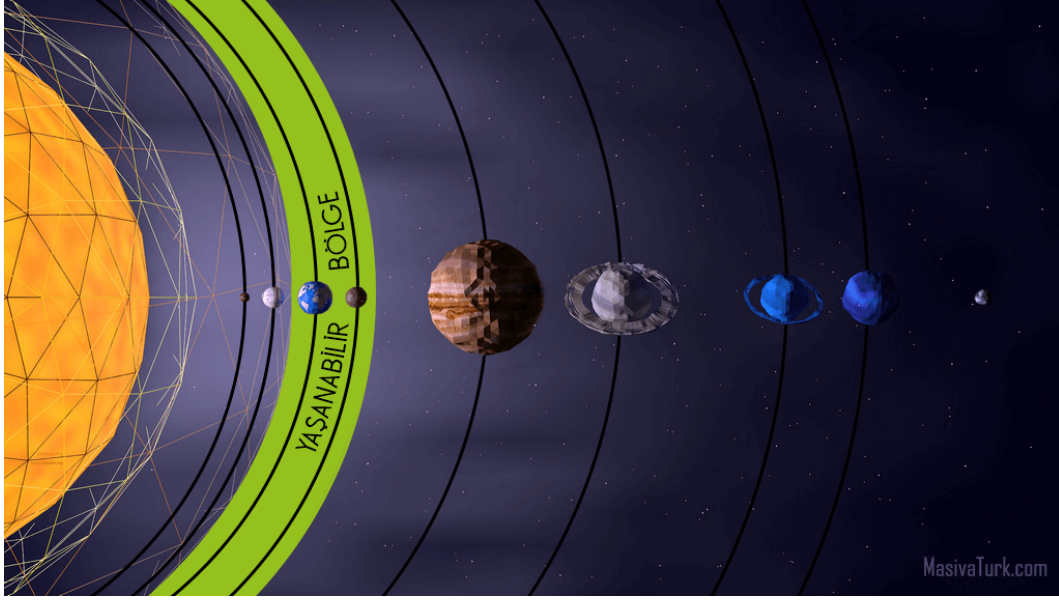
GÜNEŞ SİSTEMİNDE YAŞANABİLİR BÖLGE

Dünya, Güneş Sisteminin 8 gezegeninden Güneşe en yakın üçüncüsü; 4,5 milyar yaşında olduğu tahmin ediliyor; yüzölçümü 510.100.000 km², kütlesi 5,9722 x 10²⁴ kg dir. Mars gezegeninden yaklaşık 10 kat, Ay'dan yaklaşık 81 kat daha büyük; Jüpiter'den 318 kat, Uranüs'ten 15 kat küçüktür.

Dünya, Güneş Sistemi içinde "yaşanılır bölge"de yer almaktadır. Yaşanılır bölge, bir gezegenin yıldızına (Güneş) olan uzaklığının, gezegenin yüzeyinde sıvı su bulundurabilmesine olanak tanıdığı alandır. Demek ki, gezegenin yüzeyinde sıvı su bulunması yaşamın koşuludur. Evrende başka bir gezegende yaşam olabilmesi için sıvı su bulunması gerekir. Böyle bir gezegen var mı? Bunu henüz kesin olarak bilmiyoruz.

2013 yılında astronomlar, Kepler verilerine dayanarak Güneş Sisteminin de içinde olduğu Samanyolu Galaksisinde yaklaşık 40 milyar kadar Dünya boyutunda gök cismi olabileceğini hesapladılar. Bunlar içinde Güneş Sistemine en yakın olanı yaklaşık 12 ışık yılı uzaklıkta. Yani, en azından evrende Dünyamıza yakın bölgelerdeki sistemlerde ve gezegenlerde yaşam olabileceğine ya da yaşam için gereken su bulunduğuna dair hiçbir kanıt yok. Bir zamanlar Mars gezegeninde su bulunduğuna işaret edebilecek bulgulara rastlandı, ama bu Mars gezeninin halen yaşama uygun olduğunu göstermiyor. Olsa olsa, milyonlarca yıl önce yaşamın var olduğu ihtimalini tartışmaya açıyor. Nitekim Mars gezegeni Güneş Sistemi içinde "yaşanılır bölge"nin en uzak sınırını oluşturuyor.

Jüpiter'in uydusu olan Europa, Güneş Sistemi içinde yaşam olasılığı olan bir gök cismi. Yüzeyinin altında bütün uyduyu kaplayan devasa bir okyanus bulundurduğu düşünülüyor, ancak bu okyanus yüzeyin 10 ile 30 km altında yatıyor ve ulaşılması imkânsız denilecek kadar güç. Bir diğer zorluk, Europa'nın okyanusu hiç Güneş ışığı alamıyor. Bu nedenle potansiyel yaşam için fotosentez ihtimali de yok.

Güneş Sisteminde Yaşanılabilir Bölge

Kaynak: <https://masivaturk.com/>

Dünya dışında yüzeyinde sıvı maddeler bulunan tek gök cismi Saturn gezegeninin uydusu Titan. Ayrıca yoğun bir atmosferi olduğu bilinen tek doğal uydu da Titan. Ancak, uydunun yüzeyindeki sıvı su değil; hidrokarbon ve sıvı metan. O nedenle, Titan'ın barındırdığı nehirler, göller ve okyanuslar hidrokarbon ve metandan oluşuyor. Titan'ın atmosferinin %98'i nitrojen, geri kalanı metan ve etan gibi gazlardan oluşuyor. Bu nedenle bu uydu insanoğlu için öldürücü bir atmosfere ve ortama sahip. Titan'da bulut ta var yağmur da. Ancak yağmur bildiğimizden farklı olarak sıvı doğalgaz halinde. Mevsimlere ve rüzgârlara da sahip olan Titan'da hava sıcaklıkları ise -180'lerde geziniyor; insanoğlu için hiç te elverişli bir yer değil. Belki, etana uyum sağlamış canlılara ev sahipliği yapıyor olabilir.

Kısaca, yakın çevremizde insanoğlunun yaşayabileceği, soyunu sürdürebileceği ikinci bir dünya yok. Oysa, insanoğlu Dünyasını hoyratça kullanıyor, onu tüketiyor, kendi kıyametini hazırlıyor. Bu tehlikeyi gören ünlü fizikçi ve gökbilimci Stephan Hawking, insanoğlundan umudunu kesmiş olmalı ki, NASA'nın bütün çalışmalarını Mars gezegenindeki yaşam üzerine yoğunlaştırması gerektiğini ve insanların 100 yıl sonra Mars'ta yaşayacaklarını ileri sürmüştü.

NASA, Mars ile ilgili çalışmalarını sürdürdursun, bizler bilmeliyiz ki, başka dünya yok; Mars gezegenini yaşanılabilir yapmaktansa, yaşadığımız Dünyayı korumaktan başka akılcı bir çözüm yok.

Mars'ı gözünüzün önüne getirin. Hava yok; su yok; deniz yok; ırmak yok; yağmur yok; kar yok; besin yok; mavi yok; yeşil yok; ağaç yok; balık yok; ceylan yok; bülbül yok; arı yok; bal yok; meltem yok; mehtap yok; yok... yok... yok...

Şimdi karar ver: Dünya mı, Mars mı?

Yanıt belli...

Umudunu yitirme. Henüz geç değil. Dünyayı da insanlığı da kurtarabilirsin. Mars'a gitmeye gerek kalmaz o zaman. Yeter ki, uyan; kendine gel; aklını kullan; çevrendekileri de uyandır; birlikte önlem al.

Yapacakların çok basit.

Önce Dünyanın sahibi olduğunu unutacaksın; doğanın bir parçası olduğunu kabulleneceksin; üreme hızını yavaşlatacaksın; tüketim hırsını dizginleyeceksin; yalnızca kendini değil çevreni ve diğer canlıları da düşüneceksin. Unutma, Dünyada düşünebilen, konuşabilen, yazabilen tek canlı sensin. O nedenle sen, diğer canlıları ve çevreyi korumaktan da sorumlusun. Bu senin hem sorumluluğun hem de kurtulmak için tek şansın.

Karar senin!

ÇÖZÜM

Başka dünya olmadığına göre, en değerli ortak varlığımız olan Dünyamızın daha fazla tahrip olmasını engellemek, tahrip olan yerlerini onarmaktan başka çaremiz yok. Bu aynı zamanda biden sonra gelecek kuşaklara olan borcumuz.

Doğayı koruma ve iyileştirme konusunda bireylere, ailelere, hükümetlere ve uluslararası kuruluşlara düşen görevler var.

- 1. Ekolojik Yurttaşlık ve Eğitim:** Doğayı korumanın en önemli ögesi insandır. İnsanların ve toplumların desteklemediği hiçbir önlem etkili olamaz. İnsanlar doğayı koruma bilinciyle yetişmiş ve toplumlar doğa konusunda duyarlı olurlarsa, baskı grubu oluşturabilirler, etkinliklerin planlanmasına katılabilirler, çocuklarını da doğayı koruma bilinciyle yetiştirirler.

Her konuda olduğu gibi doğa konusundaki eğitim de ailede başlar, okullarda devam eder, yaşam boyu sürer. Çocukluğun ilk dönemlerinden başlayarak, aile içinde, insanın dünya üzerindeki biyolojik yaşamın ve çevrenin bir parçası olduğunu ve çevreye karşı duyarlı olmak gerektiğini öğretmek ileri yıllardaki eğitimi kolaylaştırır. Çocukların çevre konusundaki eğitimleri yalnızca örgün eğitim çerçevesinde olmaz. Çünkü çocuklar okulun dışında, yaşadıkları ortamdan yığınla uyarı alırlar ve bunlardan etkilenirler. Görsel olanları başta olmak üzere yayın organları, aile bireylerinin tutum ve davranışları ve çevrelerinde yaptıkları gözlemler onların çevreye karşı olan tutum ve davranışlarını da biçimlendirir. Ancak, bütün bu faktörler içinde okul, çocukların çevre eğitimleri açısından çok önemli bir dönemdir.

İlköğretim döneminde öğrencilere, çevrelerindeki canlıları tanıma ve onlarla bağlantı kurma, sevgi, şefkat ve yaşamın korunmasına ilişkin duygular geliştirme, ekosistem içindeki canlıların birbirleri ile olan ilişkileri ve insanın bu ilişkiler üzerindeki etkileri, yaşamın karşı karşıya olduğu tehlikeler, aşırı kaynak kullanımının yarattığı sonuçlar hakkında eğitimler yapılmalı, ahlaki değer yargıları oluşturmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, toplumdaki her bireyin, toplum liderlerinin, doğayı korumak ve kollamakla görevli yetkililerin ve özellikle çevreye en fazla zararı veren sanayicilerin çevre konusunda duyarlı duruma gelmeleri ve olumlu davranışlar kazanmaları konusunda eğitilmeleri de doğayı korumak için yaşamsaldır. Belirtilen bu amaçlara katkı sağlamak, bireylerin ve toplumların çevre konusundaki farkındalıklarını arttırmak için 1972 yılında İsveç'in Stockholm kentinde toplanan Dünya Çevre Konferansında 5 Haziran günü Dünya Çevre Günü olarak kabul edilmiştir.

Eğitimin bir amacı insanları bilinçlendirilerek “ekolojik yurttaşlık” modeline geçilmesidir. Çevre bilincine sahip, yaşanabilir bir çevreyi inşa etmek için çabalayan ve gelecek kuşaklara daha temiz bir çevre bırakmayı etik bir değer olarak benimsemiş kişilere “**ekolojik yurttaş**” deniyor. Ekolojik yurttaş, çevre söz konusu olduğunda saygı ve sorumluluk hisseden kişidir; “hepimiz yeryüzünün kiracılarıyız” der; çevreyi yaşadığı ev olarak kabul eder; doğanın canlı bir organizma olduğunu savunur; Dünyayı sömürmek ve doğada her türlü tahribatı yapmak yerine kendi evi olan dünyayı canlı bir varlık olarak kabul edip, insan-doğa ilişkilerini ahlaki bir düzlemde görür. Ekolojik yurttaşların inancına göre, çevre etiği kavramını uygun biçimde geliştirmek için, yaşayan insanlar egolarından tümüyle kurtarılmalı, ‘evrenin efendileri’ olduklarına inanmaktan vazgeçmeli, sessiz duran bütün canlıların, bitkilerin ve doğadaki varlıkların ve henüz yaşamayanların haklarını düşünmeli ve onlara saygı duymalıdır. Çünkü, suyuyla, havasıyla, toprağıyla ve milyarlarca canlı türleriyle etrafımızı kuşatan çevre, herhangi bir eşya olarak değil, tıpkı bir insan gibi muamele görme hakkına sahiptir.

- 2. Tüketim alışkanlığının değiştirilmesi:** Yapılması gerekenlerin belki de en önemlisi, fakat bir o kadar zor ve uzun vadeli olanı toplumun tüketim alışkanlıklarını geri döndürmek, yaşam tarzını değiştirmek, hırslarını frenlemek, günümüzdeki ekonomik düzende üretim ve tüketim ilişkilerini tersine döndürmektir. Sanayi patronlarının, enerjiyi kontrol eden güçlerin ve küresel tekellerin bu girişimleri engellemek ve alışılmış düzeni sürdürmek için her türlü eylemden kaçınmayacakları açıktır. Ama her şeye karşın tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi için başta çocuklar ve gençler olmak üzere toplumun her kesimine yönelik çabalar kesinlikle sürdürülmelidir. Bu çabalar, beslenme alışkanlıklarımızdan, sık sık cep telefonu, araba gibi ürünlerimizi değiştirmeye, plastik ve albenisi olan ambalajlı ürünleri kullanmaktan, modayı izlemek uğruna tüketim toplumu olmaya, enerji tasarrufundan su israfına kadar çok geniş bir alanı kapsar.

Tüketim alışkanlıklarımızla ilgili olarak son dönemlerde toplumsal sorun boyutuna erişen iki “davranışsal bağımlılık” türünden de söz etmek uygun olur: Teknoloji bağımlılığı ve alışveriş bağımlılığı.

Teknoloji bağımlılığı, kişileri günlük yaşamının uzunca bir süresini bilgisayar, cep telefonu, sosyal medya gibi, kendilerini sosyal yaşamdan uzaklaştıran işlerle meşgul olmaya ittiği için bir tür ruhsal sorun olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de, Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen “Ruh Sağlığı Eylem Planı” uygulamaları içinde teknoloji bağımlılığı ile mücadele konusu da yer almaktadır. Teknoloji bağımlılığının bir boyutu da, bu kişilerin teknolojik gelişmeleri yakından izlemeleri ve sık sık kullandıkları cihazları yenileri ile değiştirmeleridir. İşte bu tüketim davranışı çevre açısından da sakıncaları olan bir sorundur ve giderek saha da artmaktadır. Bu cihazları üretenlerin teknoloji bağımlılığını teşvik edercesine yaptıkları reklamlar ve diğer pazarlama uygulamaları bu sorunla mücadeleyi güçleştirmektedir.

Üreticilerin uyguladıkları pazarlama yöntemlerinin çok önemli bir sonucu da kişileri her türlü ürünü satın alma, ellerindeki ürünleri elden çıkartıp sık sık yenileri ile değiştirme alışkanlığı kazandırmalarıdır. Alışveriş bağımlılığı bazı bireylerde o denli ileri düzeydedir ki, ruh sağlığı uzmanlarının önemli bir uğraşı konusu durumuna gelmiştir. İşte, çevrenin

korunması için asıl mücadele edilmesi gereken husus budur. Alış veriş davranışlarının değiştirilmesinin güçlüğü ortadadır, fakat bu konudaki mücadelenin planlı bir biçimde ve yılmadan yürütülmesi gerekir.

3. **Çevre dostu teknolojiler:** Çevrenin korunması için yapılacak öncelikli işlerden birisi çevreyi kirleten maddeler ve teknolojiler yerine doğaya zarar vermeyen yeni maddelerin ve teknolojilerin geliştirilmesidir. Bu alanda yapılacak o kadar çok iş, yazılması gereken o kadar çok şey var ki, kitaplara, konferanslara, kongrelere sığmaz. Bunlar arasında özellikle yenilenebilir enerji teknolojileri konusunu belirtmek gerekir. Kömür ve petrol gibi çevre kirliliğinin en önemli nedeni olan fosil yakıtlar ve nükleer santraller gibi büyük risk taşıyan yöntemler yerine yeni enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanılması doğanın korunması için çok önemlidir. Güneş, rüzgâr, dalga, biyogaz gibi doğa dostu enerji kaynakları ve elektrikli taşıtlar ile ilgili yoğun çalışmalar yapılması ve uygulamaya konulması umut vericidir. Söz konusu teknolojilerin geliştirilmesi ve bu konuda yasal düzenlemeler yapılması doğa için bir kurtuluş olacaktır.
4. **Çevre dostu ürünler ve geri dönüşüm:** Günlük yaşamda oyuncaklardan, gıda ambalajlarına, plastik çöp torbalarından, elektronik ürünlere, temizlik malzemelerinden kozmetiklere kadar doğayı kirleten ya da tahrip eden o kadar çok ve çeşitli ürün kullanıyoruz ki, bunların bazılarında vazgeçmek artık olanaksız duruma geldi. Ancak, bu ürünlerin her birinin doğaya dost olan alternatiflerinin olduğunu bilmeli ve tercih etmeliyiz; var olmayanlar için inovatif çalışmalar yapmalıyız. Kola kutusunun 100 yıl, sigara filtresinin 5 yıl kaldığının farkında olmalıyız; her ne kadar plastiği yok eden bir mikroorganizma türünün varlığından söz edilse de Pet ya da PVC su şişelerinin bir kez kullanılıp atıldıktan sonra doğada yüzlerce yıl kalmasına karşılık cam şişelerin defalarca kullanılabilirdiğini bilmeliyiz; plastik kapların kanserojen olduklarını ama cam kavanozların olmadığını akılda tutmalıyız; sprey şeklindeki deodorantların atmosferin ozon tabakasının delinmesinde rolü olduğunu, buna karşılık mum ya da sıvı şeklinde olanların böyle olmadığını bilmeliyiz; tek kullanımlı köpük tabakların da üretimleri sırasında ozon tabakasına zarar verdiklerini duymuş olmalıyız. Kısaca, farkında olmadan kullandığımız birçok ürününden ya vazgeçmeliyiz ya da doğa dostu olanlarla değiştirmeliyiz. Bu konuda bilim insanlarına, üreticilere, hükümetlere ve bireyler düşen sorumluluklar olduğu açıktır.

Doğa dostu ürünlerde şu özellikler olmalıdır:

- Doğal kaynaklara zarar vermemeli ve tükenmelerine yol açmamalıdır;
- Geri dönüştürülebilir olmalı ve /veya geri dönüştürülerek elde edilmelidir;
- Bünyesinde zehirli kimyasallar olmamalıdır;
- Üretimleri ya da kullanımları sırasında enerji ve su tasarrufu sağlanmalıdır;
- Üretimleri ya da kullanımları sırasında hiçbir canlıya zarar vermemelidir.

Doğa dostu ürünlere bazı örnekler sunalım:

- Boya gibi çözücü bazlı ürünler yerine, su bazlı ürünler kullanmak;
- Deterjanlı temizlik malzemelerinin yoğun kullanımından kaçınmak, onlar yerine doğal olan sirke, karbonat gibi temizleyicileri kullanmak;
- Oda spreyleri yerine uçucu bitkisel yağ ve kokuları kullanmak;

- Plastik poşetler yerine bez çantalar kullanmak;
- Tek kullanımlık piller yerine şarj edilebilir olanları tercih etmek;
- Geri dönüşebilen ambalajlı ürünleri kullanmak;
- Elektrik tüketimi az olan ürünler kullanmak;
- Plastik oyuncaklar yerine ahşap olanları tercih etmek;
- Plastik ya da metal mobilyalar yerine ahşap olanları kullanmak.

Doğa dostu ürünler içinde “**ekolojik ürünler**” özel bir öneme sahiptir. Ekolojik ürünler doğaya tamamen uyumlu üretilen, ne çevre ne de canlılara olumsuz bir etkisi olmayan ürünlerdir. Genellikle “**organik ürünler**” olarak da bilinirler. Ne yazık ki bu ürünlerin maliyetleri yüksektir, ancak bu sorunun giderilmesi ve organik ürünlerin yaşamımızda daha çok yer alması sağlanmalıdır.

5. **Su yoksulluğu için önlemler:** Dünyada yaşam olmasının nedeni suyun varlığıdır. Diğer gezegenlerde yaşam olmamasının nedeni ise su bulunmamasıdır. Dünyada su vardır, ama içilebilir tatlı su kaynakları su varlığının yalnızca % 1’i kadardır (*buzullar hariç*), yani dünya su yoksuludur. Kaldı ki, artan nüfus ve gelişen sanayinin su ihtiyacının artması nedeniyle gelecekte daha da yoksul olacaktır. Su biterse yaşam da biter. O nedenle, hiçbir konu su varlığımızın korunması için alınacak önlemlerden daha önemli olamaz. Bu amaçla yapılabilecek işler arasında sulak alanların korunması, betonlaşmadan vaz geçilmesi, yağmur hasadı yapılması, daha az su gerektiren sanayi tesislerinin tercih edilmesi, akarsuların ve yer altı sularının kirlenmesinin önlenmesi, tarımda yağmurlama, damlama gibi su tasarrufu sağlayıcı yöntemlerin kullanılması, oto yıkama, caddelerin temizlenmesi gibi işler için su harcanmaması, konut ve işyerlerinde su tasarrufu sapılması, bu işler için uygun teknolojiler geliştirilmesi, bireylerin su kullanımı konusunda eğitilmeleri ve konuyla ilgili yasal düzenlemeler yapılması sayılabilir. Kuşkusuz, su bütün insanlığın ortak varlığı olduğu için su kullanımı konusunda uluslararası işbirliği ve dayanışmanın da sağlanması son derece önemlidir.
6. **Aritma:** Toprak, hava, akarsu ve denizlerin kirlenmesinin temel nedeni başta sanayi tesisleri olmak üzere her türlü atığın hesapsızca ve hiç bir önlem almadan doğaya bırakılmasıdır. Atıkların oluşmasının önlenmesi göreceli olarak zor olduğuna göre, atıklar yoluyla olan çevre kirlenmesini önlemenin tek yolu atıkların zararsızlaştırıldıktan (arıtıldıktan) sonra doğaya bırakılmasıdır. Bunlar arasında fabrika bacalarından çıkan zehirli gazların filtrelenmesi, sanayilerden akarsulara bırakılan sıvı atıkların arıtılması, kent kanalizasyonlarının arıtılmadan denizlere bırakılmaması, katı atıkların (çöplerin) uygun yöntemlerle toplanıp yok edilmeleri yaşamın bir vazgeçilemez parçası haline getirilmelidir. Arıtım, pahalı olduğundan çoğu zaman ihmal edilen bir konudur. Bu konuda hiçbir tavizin verilmemesi yönetimlerin sorumluluğu, bireylerin hakkıdır.
7. **Talanın önlenmesi ve ormanlaşma:** Ormanlar dünyanın akciğeridir; korunmaları, tahrip olanların rehabilite edilmesi ve ormanlık alanların genişletilmesi bütün ülkelerin ve insanlığın ortak konusudur. Ormanların kime ait olduğu ve ormanların korunma ve bakımlarından kimin sorumlu olduğu önemli husustur. Örneğin, topraklarının %70’i ormanlarla kaplı olan Finlandiya’da ormanların %60’ı bir milyon kişiye ait özel mülktür. Avrupa genelinde de ormanların %60 kadar kişilere aittir. Türkiye’de bu oran % 25 kadardır. Ülkemizdeki ormanlık arazilerin % 75 kadarı kamuya aittir.

Ormanlar kişilere ait olmakla birlikte, ormanlar üzerindeki tasarruflar çok sıkı kurallara bağlanmıştır. Mülkiyet ister kamuya isterse kişilere ait olsun, önemli olan bu değerli arazilerin korunması, bakımlarının sağlanması, yenilenmeleri ve geliştirilmeleridir. Oysa gerçek manzara üzücüdür. Tarım alanı ve mera kazanmak için ormanların tahrip edilmeleri, yakılmaları, ağaç sanayi için asırlık ağaçların kesilmeleri, altın madeni işletmek üzere hektarlarca ormanın geri gelmeyecek derecede yok edildikleri sıradan haberler olmuştur. Bunları engellemek için yapılması gereken şey, katı yasal düzenlemeler yapılması ve taviz vermeksizin uygulanmasıdır. Ancak bu uygulamada çok ciddi bir sorun resmi otoritelerin çevre talanı ve ormanların tahrip edilmesi konularında sessiz kalmaları, hatta bazı ülkelerde tahribi kalkınma uğruna teşvik etmeleridir. O nedenle her ülkede ve her birey birer birer orman ve çevre aktivisti olmalıdır. Bu işin bireysel girişimlerin ötesine taşınması ve örgütlenerek sivil toplum girişimlerine dönüştürülmesi çevre savunuculuğunun etkisini arttıracaktır.

8. **Nüfus kontrolü:** Doğanın tahrip edilmesinde temel faktörlerden, belki de en önemlisi aşısı nüfus artışıdır. Nüfus artış hızının yavaşlatılması dünyamızın ve insanlığın geleceği için kesinlikle gereken bir husustur. Bunun yöntemi “doğum kontrolü” ya da gebeliklerin önlenmesidir. Kısaca “nüfus planlaması” (ya da nüfus kontrolü) olarak bilinen bu iş, “aile planlaması” kavramından farklıdır. Aile planlaması annelerin ve çocukların sağlıklarını korumak amacıyla yapılan bir tür “koruyucu sağlık hizmeti”dir. Aile planlamasının sloganı “istediğin zaman ve istediğin kadar çocuk sahibi olmak” dır. Yani, aile planlamasında çocuk sayısını sınırlamak değil, hem annenin hem de çocukların sağlıklarının bozulmaması ve ailelerin bakabilecekleri kadar çocuk sahibi olmaları için onlara destek verilmesidir. Örneğin, kısırlık sorunu nedeniyle çocuk sahibi olamayan bir ailenin tüp bebek yöntemiyle çocuk sahibi olmasını sağlamak da bir tür aile planlaması uygulamasıdır. Aile planlamasındaki amaç, ard arda doğan kardeşler arasındaki mesafenin en az 2 yıl (2 yaş) olmasını sağlayarak anneyi ve bebekleri muhtemel sağlık sorunlarından korumaktır. Nüfus planlaması ise hükümetlerin yürüttüğü bir politikadır. Nüfusun artması için uygulanan politikaya “pro natalist”, artışın yavaşlatılması ya da azaltılması için uygulanan politikaya “anti natalist” politika denir. Doğanın kurtuluşu “anti natalist” politikadadır.

9. **İyi yönetim:** Doğayı koruma ve geliştirmeden birinci derecede sorumlu ve yükümlü olanlar hükümetler ve her düzeydeki ilgili yöneticilerdir. Bu kurumların süreci iyi yönetmeleri doğanın korunması için koşuldur. Bilinmesi gereken bir husus söz konusu görevlerin bütün sektörlerin ortak sorumluluğu olduğudur. O nedenle, hükümetlerin her bakanlığı, bütün sivil toplum kuruluşları ve sanayiye kesimindeki işveren ve çalışanların her biri doğanın korunmasından sorumludur. Bu kurumların yöneticilerin bilmeleri ve uygulamaları gereken temel ilke şu olmalıdır: Hiçbir eylem, yatırım, program, proje, üretim, doğayı korumaktan daha önemli olamaz. Bu kavram, bütün yönetim kadroları ve toplum tarafından içselleştirildiği zaman doğa kurtulacaktır. Bu noktada bir tehlikenin de farkında olmak gerekir. Doğanın tüketilmesini yavaşlatmak amacıyla “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ortaya atıldı. Ancak, sürdürülebilir kalkınma “çevreyi biraz bozmakta sakınca yoktur” anlamına gelmez. Çevre ve kalkınma arasındaki denge iyi korunmazsa çevre zarar görür. Bu tehlikeyi dikkate alarak Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu (*The World Commission on Environment and Development*) 1987 yılındaki “Ortak

Geleceğimiz” başlıklı raporunda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını ayrıntılı biçimde ele almıştı. Bu rapora göre, sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların gereksinmelerini karşılama olanaklarını ellerinden almadan, şimdiki kuşağın gereksinmelerini karşılanabildiği gelişme sürecidir.

10. **Uluslararası dayanışma:** Çevrenin korunması her ulusun sorumluluğu olmakla birlikte aslında uluslararası bir konudur. Çünkü üzerinde yaşadığımız ve insanlığın ortak evi olan bu küçük gezegenin bir köşesinde yaşayanların çevreyi kirletmeleri yalnız onların sorunu değil, bütün insanlığın sorunudur. Söz gelimi, Akdeniz çevresindeki bir ülkenin bu denizi kirlletmesine göz yumulamaz. Çünkü Akdeniz hepimizindir; Atmosferdeki ozon tabakasının incelmeye ve dolayısıyla Dünya'nın ısınmasına yol açan bir ülke hoş görülemez. Çünkü Dünya'nın ısınması bütün insanlığı ilgilendiren bir felaket demektir. Dünya'nın bir köşesinde eski ve güvenliksiz bir teknoloji kullanarak nükleer santral çalıştıran bir ülke hoş görülemez. Çünkü o santralde oluşacak bir kaza sonucu yayılacak radyasyon, ülke sınırlarını da aşarak diğer ülkeleri de etkileyecektir.

Ulusların birlikte hareket etmelerini sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Dünya Doğal Hayatı Koruma Fonu (WWF), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nin de çevreyi korumakla ilgili çalışmaları vardır. Çevrenin korunması ve kirlenen çevrenin düzeltilmesi konusunda çeşitli uluslararası toplantılar yapılmış, bildiriler yayınlanmıştır. Bunlar arasında 1992 yılında Rio de Janeiro'da yapılan Çevre Konferansı en geniş katılımı olanıdır. Ayrıca, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve 153 ülke tarafından imzalanan İklim Kontrolü Sözleşmesi de uluslararası çabalara örneklerdir.

BÖLÜM 2
TÜRKİYE ÇEVRE ve HALK SAĞLIĞI KURUMU
ve
ANAYASA MADDESİ ÖNERİSİ

GENEL GEREKÇE

Devletler onu kuran toplumun (*vatandaşların*) ortak ihtiyaçlarını karşılamak için kurulurlar. Yani devlet vatandaş için vardır. Bütün devletlerin ve anayasaların odağında vatandaş olmalıdır. Keşke, toplum için alınan kararların hepsi ortak olarak alınabilse. Bu mümkün olmadığına göre, toplum tarafından seçilen ve toplum adına karar veren hükümetlere gerek var. Hükümetler toplumun yararına olmayan ya da zararına olabilecek kararlar alamazlar, almamalıdır. Çünkü böyle davranmak devlet olmanın temel nedenine (*gerekçesine*) terstir.

Çok bilinen bir deyiştir “adaletin mülkün temeli” olduğu. Bu deyişten şu anlaşılıyor. Adaleti sağlamayan devlet olamaz. Adalet kişilerin doğuştan kazanmış oldukları bir haktır. Hakların koruyucusu devlettir. Adalet hizmetleri devletin vazgeçilemez, olmazsa olmaz bir görevi ve sorumluluğudur. Mülkün (*devletin*) temeli yalnızca adalet midir? Devletin vazgeçilemeyen, olmazsa olmaz denilen başka görev ve sorumlulukları yok mudur? İnsanları doğuştan kazanmış oldukları başka haklar yok mudur? Vardır:

- Güvenlik mülkün temelidir
- Eğitim mülkün temelidir.
- Sağlık mülkün temelidir.

Devletin ve anayasaların merkezinde insan vardır demek eksik bir ifadedir. Aslında “**Devletin temelinde sağlıklı toplum vardır**” demek gerekir. 19 uncu yüzyılda Johann Peter Frank şöyle demişti: “Kralın en değerli hazine tabasıdır”.

Bu deyişin anlamı şudur: Ülkelerdeki en değerli unsur sağlıklı halktır. Devletlerin yaptığı her şey, her yatırım, her ekonomik girişim, bütün hizmetler sağlıklı, uzun ve mutlu yaşayan bir toplum yaratabilmek içindir.

DEVLETİN BUNDAN BAŞKA GÖREVİ YOKTUR.

BUNUN DIŞINDAKİ BÜTÜN İŞLER TEFERRUATTIR;

SAĞLIKLI TOPLUM YARATABİLMEK İÇİN ARAÇLARDIR, AMAÇLAR DEĞİL.

Oysa günümüzde bu amaç unutuldu. Amaçla araçlar yer değiştirdi. Araç olan şeyler amaç haline geldi. Örneğin, kalkınma bir amaç değil, araçtır; yollar, köprüler, fabrikalar, madencilik, ormancılık, balıkçılık, çiftçilik ve daha birçok şey, amaç değil bunların her biri toplumun (*insanların*) refah, sağlık ve mutluluğu için araçlardır.

Sağlıklı bir toplum yaratmanın pek çok koşulu var. Bunların başında “sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı” gelir. Çevrenin sağlıklı olması hem insanların sağlığı için bir koşuldur, hem de devletlerin sorumluluğudur. Bu sorumluluk yalnızca şimdiki kuşaklar için değil, gelecek kuşaklar için de borcumuzdur.

GELECEK KUŞAKLARI HARCAMAKTAN DAHA KÖTÜ BİR ŞEY YOKTUR!

Buna karşılık, günümüzdeki görüntü, bu ilkelerin tersinedir, son derece üzüntü ve kaygı vericidir. Dünya ölçeğinde yapılması gereken çok şey var. Ancak biz, Türkiye Cumhuriyeti olarak ve bu küçük gezegeni paylaşan devletlerden birisi olarak üzerimize düşen sorumluluğumuzu yerine getirmeliyiz. Bunu yaparken aynı zamanda şimdiki ve gelecekteki Türk toplumuna karşı da görevimizi yapmış olacağız.

ÖZEL GEREKÇE

Gerek dünyada gerekse ülkemizde çevreye, insan ve hayvan sağlığına olumsuz etkileri olabilecek o kadar fazla yatırım, tesis, uygulama vardır ki, bunların verdikleri zararların önemli kısmı geri döndürülemez aşamaya gelmiştir. Nükleer kazalar, hava – su ve toprak kirlenmesi, plastik çöpler, okyanuslardaki çöp adaları, küresel ısınma, kanser yapan maddelerin artması, plansız betonlaşma, sulak arazilerin yok olması, orman talanları, türlerin yok olması bu zararlara örneklerdir.

Eğer bu zararlara yol açan eylemler önceden farkına varılıp önlenebilseydi dünya ve insanlık bugün daha mutlu, sağlıklı ve geleceğe güvante bakıyor olabilirdi. Örneğin,

- Gıdaların plastik yerine cam kaplarda pazarlanması sağlanabilseydi,
- Bacalarında filtre olmayan termik santraller engellenebilseydi,
- Arıtma tesisi olmayan sanayi kuruluşların yapılması önlenebilseydi,
- Birinci sınıf tarım arazilerine sanayi tesislerinin kurulmasının önüne geçilebilseydi,
- Su havzaları korunabilseydi,
- Akarsulara, denizlere kimyasal atıkların boşaltılmasını önleyen ciddi bir mekanizma olsaydı,
- Genetiği değiştirilmiş tarım ürünlerinin ekimi önlenebilseydi,
- Altın madenlerinde arsenik kullanımının önüne geçilebilseydi,
- Yenilenebilir olmayan enerji yatırımları engellenebilseydi,
- Sırf ekonomik kalkınma hırsıyla doğada geri dönülemez tahribatın önüne geçilebilseydi,
- Hayvanların erken gelişmeleri için antibiyotik ve hormonların kullanımı yapılmıyaydı,
- Ensektisit üretimi ve kullanımına ilişkin önleyici bir mekanizma olsaydı,
- Çevresel etki değerlendirmeleri disiplin altına alınıp uygunsuz raporların önüne geçilebilseydi,

Ülkemiz ve dünya daha yaşanılabilir bir durumda olurdu. Ergene, Gediz, Menderes, Yeşilirmak ırmakları temiz akardı; bu ırmaklarda biyolojik yaşam devam ederdi; Kaz Dağlarındaki orman talanı, toprağın ve yaraltı sularının siyanürle kirlenme riskinden söz etmezdik; Doğu Karadeniz Bölgesinin yeşil örtüsü zarar görmezdi; İkizdere’de taş ocağı sorunu yaşanmazdı; kentlerimizdeki insanlar çimento fabrikalarının dumanlarını solumazlardı; toplumu tehdit eden antibiyotiklere dirençli mikroorganizmalar bulunmazdı; Konya Ovasındaki obruk sorunu bu kadar önemli boyutlara gelmeyebilirdi; göllerimizin kurummasının önüne geçilebilirdi; havai fişek fabrikasındaki patlama nedeniyle ölümler olamayabilirdi; tartışmalı ÇED raporlarının önüne geçilebilirdi.

KİŞİNİN HAKKINI MAHKEMELER KORUYOR.

DOĞANIN HAKKINI KİM KORUYACAK?

Yukarıda sayılan sakıncaları önlemek için ülkemizde yeteri kadar kurum ve yasal düzenleme olduğu iddia edilebilir. Bu kurumlara biraz yakından bakınca durum şudur:

Ülkemizde çevre ile ilgili uygulamalar, örgütlenme ve yasal düzenlemeler karmaşıktır ve sık değişikliklere uğramıştır. Çevre ve halkın sağlığı ile ilgili örgütlerin yapısı dağınıktır. 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gereğince çevre konusu uzunca bir süre **Sağlık Bakanlığının** kontrolü altındaydı. Bakanlık içinde çevre ve halk sağlığı ile ilgili birim "**Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü**" idi. Çevre alanında ilk bağımsız yapılanma 1973 yılında kurulan "**Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu**" oldu. Bu kurul bir yıl sonra "**Çevre Koordinasyon Kurulu**" şeklini aldı. 1978 yılında bakanlık ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla "**Başbakanlık Çevre Örgütü**" kuruldu. 1983 yılında çevre konularını bütünlüklü olarak ele almak üzere 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe girdi. 1984 yılında bu kanunu uygulamak üzere Başbakanlığa bağlı tüzel kişiliğe sahip, katma bütçeli bir kurum olarak "**Çevre Genel Müdürlüğü**" kuruldu. Bu birim daha sonra "**Çevre Müsteşarlığı**" olarak yeniden yapılandırıldı. Aradan henüz beş yıl geçmeden 1989 yılında Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliğe sahip "**Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı**" kuruldu. Bu başkanlık 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlandı; Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kapatıldı ve "**Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü**" kuruldu.

2011 yılında önemli bir gelişme daha oldu. Kapatılan "**Çevre ve Orman Bakanlığı**"nın çevre kanadı ile kapatılan "**Bayındırlık ve İskân Bakanlığı**" tek çatı altında birleştirilerek "**Çevre ve Şehircilik Bakanlığı**" kuruldu. Bakanlığın adına daha sonra "**İklim Değişikliği**" de eklendi. Bakanlık, yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya dair mevzuatı hazırlamak, kentsel dönüşüm çalışmalarını yürütmek, uygulamaları denetlemek, mesleki hizmetlerin gelişmesini sağlamak, çevre kirliliğini önlemek ve çevremizin ve doğanın korunması ile görevlendirildi.

Söz konusu Bakanlıkta çevre konusunda görevli birimler şunlardır:

1. Çevre Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü;
2. Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü;
3. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü;
4. Türkiye Çevre Ajansı Başkanlığı;
5. Yüksek Çevre Kurulu ve Mahalli Çevre Kurulları.

Bu birimler arasında özellikle **Yüksek Çevre Kurulunun** görevleri dikkat çekmektedir. Bu Kurulla ilgili Yönetmeliğin 5. Maddesine göre Kurulun görevleri şunlardır:

- a) Etkin bir çevre yönetiminin sağlanması için hedef, politika ve strateji belirlemek.
- b) Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde ekonomik kararlara çevre boyutunun dahil edilmesine imkân veren hukukî ve idarî tedbirleri belirlemek.
- c) **Birden fazla bakanlık ve kuruluşu ilgilendiren çevre konularına ilişkin uyuşmazlıklarda nihai kararı vermek.**

Sonuç olarak, Türkiye’de çevreye ilişkin mevzuat ve uygulamalar çalkantılı bir görünüm sergilemiştir. Çevre ve halkın sağlığı ile ilgili kurumlar dağınıktır. Bu kurumlar arasında Sağlık, Tarım, Sanayi, Ticaret, Turizm, Eğitim, Maliye Bakanlıkları, belediyeler, özel sektör ve çok sayıda sivil toplum kuruluşu vardır.

Gelinen aşamada Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tam yetkili gibi görülmektedir. Kuşkusuz bu Bakanlık bağlı olduğu Cumhurbaşkanlığı Makamının izniyle karar verebilmektedir. Yukarıda açıklandığı gibi Yüksek Çevre Kurulu çevre konularına ilişkin uyuşmazlıklarda **son** kararı vermektedir. Bunun pratik anlamı şudur: Ülkemizde çevre ve halkın sağlığını ilgilendiren son kararlar **hiyerarşik bir düzen içinde** hükümet tarafından verilmektedir. Başka bir deyişle, **Çevre ve Şehircilik Bakanlığı hem uygulamaları başlatan hem de son kararı veren hakemdir**. Dikkate değer bir başka husus, çevre ve halkın sağlığını koruma sürecinde çok önemli bir mekanizma olan çevresel etki değerlendirme (ÇED) raporlarının hazırlanmasının da aynı Bakanlığın kontrolünde olmasıdır. Oysa, ÇED raporlarının tamamen bilimsel ve özerk bir yapı içinde ele alınması evrensel bir kuraldır.

Bu mekanizmaların yeteri kadar etkili ve adil olamadığı bir gerçektir. Bu sakıncaları önleyecek mekanizmaların siyasi kadroların etkilerinden arındırılması ve tamamen bilimsel yaklaşımlarla ve özerk bir anlayışla işletilmesi ve her türlü müdahalenin dışında kalan, bağımsız, özerk, bilimsel bir yapıya ihtiyaç vardır.

Günümüzde tartışılmakta olan yeni Anayasa çalışmaları bu konuda umut vericidir. Bu öneri, yeni Anayasamızın her şeyden önce vatandaş dostu bir anlayışla insanı merkeze alan bir sosyal devlet yaklaşımıyla hazırlanacağı, kuvvetler ayrılığını sağlayacağı, özerk yapıları güçlendireceği, bütün kararların bilimsel ve kanıta dayalı olarak alınmasını teşvik edeceği, çalışanların kararlarını özgürce ve güvenlik içinde verebileceği sağlıklı bir ortam hazırlayacağı umut ve beklentisiyle hazırlanmıştır.

Ülkemizde önerilen Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumuna benzer “**Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar**” geçmişte olmuştur halen işlevsel olanlar da vardır:

- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
- Türkiye Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu
- Nükleer Enerji Komisyonu
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- Sermaye Piyasası Kurulu Başkanlığı
- Rekabet Kurumu
- vb

Önerilen Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu hiçbir bakanlığın ya da başka bir kurumun yerini almayacak, onların çalışmalarına engel olmayacak, bürokratik engeller çıkararak, işleri yavaşlatan ve hantallaştıran bir kurum olmayacaktır. Toplumun sağlığını öncelikleyen, çevreyi korumayı önemseyen, muhtemel ve geri dönülemez zararları önleyen, siyasi baskılardan uzak, bağımsız, tarafsız, katılımcı, demokratik, adil, hızlı karar veren, insancıl, bilimsel ve şeffaf bir kurum olacaktır.

Mevcut Durum ve Sorunlar

Türkiye’de halkın sağlığını bozabilecek kuruluşlara genel olarak “az ya da çok sağlığa zararlı olabilecek kuruluş” ya da “gayri sıhhi müessese” denir. İlgili yönetmeliğe göre bu kuruluşlar birinci, ikinci, üçüncü sınıf olarak gruplanır. Birinci sınıfta sağlık için en tehlikeli olanlar vardır (*çimento fabrikası, termik santral, kimya sanayi, madenler gibi*). Bu kuruluşların yapılabilmesi için Sanayi, Sağlık, Turizm, Tarım Bakanlıklarından izin alınması ve ÇED (*Çevre Etkileşim Değerlendirmesi*) raporunun olumlu olması gerekir.

Toplumun, hayvanların ve ekolojik sistemin sağlığını olumsuz etkileyen “gayri sıhhi müesseseler dışında çöplükler, kanalizasyon, mezarlıklar, tarımsal ilaçlamalar, genetiği değiştirilmiş gıda ekimi, haşere mücadelesi, orman talanı, hayvan katliamı gibi çeşitli faktörler var.

Bu faktörlerin denetimi ile ilgili olarak Anayasamızın 56. maddesinde şöyle denilmektedir: “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, evre sağlığını korumak ve evre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.”

Ancak bu maddenin var olması ne yazık ki, uygulamadaki sorunlar önlenememektedir. Bunun temel nedenleri arasında şu huşular sayılabilir:

- Siyasal baskılar nedeniyle sanayi yerlerinin seçimindeki uygunsuzluklar
- Siyasal baskılar nedeniyle ve ehliyetsiz yöneticilerce kurallara uymayan kişi ve kurumlara gösterilen hoşgörü
- ÇED raporlarının hazırlanmasındaki uygunsuzluklar
- Mağdur olan kişilerin seslerini duyuramaması ve kesin bir muhatap bulamamaları
- Çevreye ilişkin mevzuatın karmaşıklığı ve ilgili kurumların eşitliliği
- Yargının hantallığı
- Kararların uygulanmasındaki vurdumduymazlık
- Yaptırımların caydırıcı olmaması

İşte bu aksaklıkların ortadan kaldırılabilmesi için yeni bir yaklaşıma gerek vardır. Bu yaklaşım çerçevesinde alınacak önlemler aslında daha geniş bir paket içinde ele alınmalıdır. Bu paket içinde ilgili bakanlıkların yetkileri, yargıda reform, yaptırımların gözden geçirilmesi gibi önlemler sayılabilir.

Bu raporda nerilen “Türkiye Halk Sağlığı Kurumu” bu paketin bir ögesi olarak düşünülebilir. Ancak, paket içindeki diğer önlemler gecikse bile bu rapordaki önlem bile tek başına sorunların ortadan kaldırılmasında etkili olacaktır.

KAVRAMLAR

Sağlık mülkün temelidir: Devletlerin varlık nedeni, onu kuran kişilerin (vatandaş, millet) ortak ihtiyaçlarını karşılamaktır. Devletin merkezinde insan vardır. Devlet insan içindedir. Devletin en değerli hazinesi milletin kendisidir. Kişilerin en önemli hazineleri ise kendi sağlıklarıdır. Milleti oluşturan kişiler sağlıklı ise o devlet güçlüdür. Sağlık bir insan hakkı olduğuna göre bu hakkın sağlanması devletin güvencesi arasındadır ve tıpkı adalet, güvenlik, eğitim hizmetleri gibi bir kamu hizmeti anlayışıyla verilmelidir. Mülkün (devletin) temeli yalnızca adalet değildir. Güvenlik, eğitim ve sağlık ta mülkün temelidir. Her devlet “**VATANDAş DOSTU**” olmanın bilinciyle davranmalıdır. O halde, devletler vatandaşların sağlıklarını güçlendirmeyi amaçlamalıdır, sağlıkları bozabilecek uygulamalardan kaçınmalıdırlar.

*Hiçbir hizmet insan sağlığı kadar önemli ve öncelikli değildir.
(Yargıtay’ın baz istasyonları hakkında Aralık 2004 yılında aldığı kararın gerekçesinden)*

Sağlık hizmetleri / Tıbbi hizmetler: Tıbbi hizmetler, doğrudan sağlık personeli tarafından verilen ve ağırlıklı teşhis ve tedavi işlerini kapsayan hizmetlerdir. Tıbbi hizmetler, geleneksel anlayışla, yitirilmiş sağlığın onarılması ve yeniden kazanılması demektir. Sağlık hizmetleri ise tıbbi hizmetleri de kapsayan, ama tıbbi hizmetlerden daha geniş bir yelpazeyi tanımlar. Sağlık hizmetleri, toplumun sağlığını koruma ve geliştirme odaklıdır. Bu yaklaşıma göre sağlık hizmetlerinin asıl amacı kişilerin hastalanmaması, dolayısıyla hekime hastaneye muhtaç olmaması demektir. Tıbbi hizmetler tek sektördür. Yani, tıbbi hizmetlerin asıl sorumlusu Sağlık Bakanlığı ve bu Bakanlığın kontrolündeki kamu ve özel tıbbi kuruluşlardır. Oysa sağlığı koruma ve geliştirme konusu yalnızca Sağlık Bakanlığı'nın ve sağlık personelinin değil, birçok meslek grubunun ve sektörün de görevidir. Hatta bu hizmetlerin çoğunun Sağlık Bakanlığı dışındaki sektörlerce yapıldığını söylemek yanlış olmaz.

Örneğin, bir öğretmen öğrencilere diş fırçalama konusunda eğitim yaparken aslında bir tür sağlık hizmeti yapmaktadır; bir imam cemaate temizliğin önemini, doğum kontrolünün İslâm dinine uygun olduğunu söylerken sağlık hizmetlerine katkı yapmaktadır; bir veteriner hekim hayvanları kuduz hastalığına karşı aşılarken, bir mühendis fabrika bacalarına filtre uygularken dolaylı olarak insan sağlığına katkı yapmaktadır. Bunun gibi, tarım elemanından çöpçüye, kaymakamdan maliyeciye, kadar birçok meslek üyesinin ve eğitim, tarım, iç işleri, ulaştırma, çevre, yerel yönetimler, üniversiteler vb birçok sektörün toplum sağlığının korunması ve geliştirilmesi ile ilgili görev ve sorumlulukları vardır. Sağlık hizmetleri, yalnızca herhangi bir bakanlığının değil topyekûn Devletin görevidir. Yani, toplum sağlığı, devletin hemen bütün kurum ve kuruluşlarının doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağlayacağı bir sosyal hizmet türüdür.

Korumanın önemi: Sağlık hizmetlerinin temel amacı insanları (ve toplumu) hastalıklardan korumak, kişilerin uzun ve sağlıklı yaşamalarını sağlamaktır. Türkiye'de doğumda beklenen yaşam süresi 80 yıl dolayındadır. Ama sağlıklı ömür yalnızca 58 yıldır. Ömrümüzün son 20-25 yılı kronik hastalıklarla mücadele içinde geçer. Sağlık hizmetlerinin amacı (ve hedefi) insanların hastalanmalarını önlemek, tedaviye muhtaç olmadan sağlıklı ve uzun yaşamalarını sağlamaktır. Bu amaca hastaneler kurarak, daha fazla hekim ve sağlık personelleri yetiştirerek ulaşılamaz. Asıl yapılması gereken şey, sağlığımızı bozan faktörleri azaltmak, mümkünse yok etmektir. Yani, sağlık hizmetlerinin birincil amacı KORUYUCU HİZMETLER olmalıdır.

Temel koruma (*primordial prevention*): Dört türlü koruyucu hizmet vardır:

- (a) **Birincil koruma:** Risk faktörleri mevcut iken, yani sağlam kişiler riske maruz iken, bu kişilerde hastalığın oluşmasını önlemek ya da derecesini azaltmak amaçlanır. Örnek: Aşılama
- (b) **İkincil koruma:** Bunun amacı, hastalıkları belirtisiz dönemlerinde ya da belirtilerin henüz ağırlaşmadığı erken döneminde teşhis ve tedavi etmektir. Örnek: Kanseri erken tanısı
- (c) **Üçüncül koruma:** Bedence ya da ruha sakat kalmış olanların başkalarına bağımlı olmaksızın yaşayabilmelerini sağlamak için yapılan bütün çalışmaları kapsar. Örnek: Rehabilitasyon hizmetleri
- (d) **Temel koruma:** Risk faktörleri ortaya çıkmadan onların oluşmasını önlemek amaçlanır. Obezitenin engellenmesi, çocukların sigara kullanmalarını engelleyici okul eğitimleri, tütün reklamlarının yasaklanması için yasal düzenlemelerin yapılması, ülkenin beslenme planlarının hazırlanması, yeterli sağlık insan kaynağı yetiştirilmesi, sağlık hizmetlerinin uygun biçimde örgütlenmesi gibi **her türlü ve birçok sektör kapsayan eylemler** temel koruma kavramı içinde yer alır. Başka bir deyişle temel koruma, bir sağlık riskini önlemek için **NE GEREKİYORSA YAPMAK** olarak da

tanımlanabilir. Temel koruma toplumun hastalıklara neden olan risklerle karşılaşmasını önlemeyi amaçlar.

Tek sağlık (one health): Tek sağlık terimi, yalnızca hayvanlardan insanlara geçebilen ve halk sağlığı açısından tehdit oluşturan enfeksiyöz hastalıkların kontrolü ile ilgili bir kavram değil, tıp, veterinerlik ve başta ekoloji olmak üzere, diğer bilim alanlarının ortak çalışmalarını ifade edecek şekilde tanımlanabilir. Bu kavram, adı geçen alanlarındaki bilimsel araştırmaların sonuçlarının bir araya getirildiğinde birbiriyle örtüşeceği görüşünü, ortak çaba ve etkinliklerin gelişmeleri daha olumlu etkileyeceğini savunmaktadır. Özellikle, insan ve hayvan sağlığı alanındaki ortaklıklar türler arasındaki ortak özelliklerden fayda sağlamayı da amaçlamaktadır. Tek sağlık kavramı, aslında sağlıkta sektörler arası koordinasyon (her sektörde sağlık) kavramı paralelinde bir anlayıştır. Tek sağlık kavramı, sektörler arası işbirliği anlayışını biraz daha ileriye götürerek, özellikle tıp ve veterinerlik alanlarındaki işbirliğinin daha sıkı, hatta birleşik olması gerektiğini savunan bir yaklaşımdır.

Her sektörde sağlık: Sektörler bilerek ya da bilmeyerek, doğrudan ya da dolaylı olarak sağlık hizmetleri olarak nitelendirilebilecek işler yaparlar. Önemli olan, sektörlerin bu işleri birbirinden ayrı, bağımsız biçimde değil, birbirlerine danışarak, elbirliği içinde planlayarak ve birlikte çalışarak ortak biçimde yapmalarıdır. Böyle olunca, sağlığın geliştirilmesi hedefine ulaşmak daha kolay, ucuz, hızlı ve verimli olacaktır. Bu kadar geniş hizmetlerde rolleri olan sektörler arasında amaç birliğini sağlamak, aynı hedefe varmak için yapılacak işlerde işbirliği yapmak kaçınılmazdır. Ama ilk bakışta, akla yatkın ve kolay gibi görünen bu konu, uygulamada güçtür. Yalnızca ülkemizde değil, pek çok ülkede sektörler kendi içlerine kapanmış ve yalnızca kendi görevlerini yapan kurumlar haline gelmişlerdir. Böyle bir yapı içinde genel amaç unutulmuş, halka hizmetteki "bütünlük" anlayışı kaybolmuştur. İşbirliğini sağlamak için de sektörler arası bir koordinasyon mekanizmasının nasıl olması gerektiği konusunda evrensel bir model yoktur.

Günümüzde sağlık hizmetlerinde sektörler arası koordinasyon kavramı bir adım ileriye götürülerek Dünya Sağlık Örgütü tarafından "her sektörde sağlık" (*health in all sectors*) kavramı oluşturulmuştur. Buna göre, her sektör verdiği her kararda ve uygulamada sağlığa uygunluk içinde davranmalıdır. Başka bir deyişle, her sektör yapmak istediği uygulamaların kişilerin sağlıklarına uygun olup olmadığını değerlendirmeli ve eğer verilen kararın kişilerin sağlığını bozan bir yönü varsa ya işin o tarafı düzeltilmeli ya da söz konusu uygulamadan tümüyle vazgeçilmelidir.

Öneri Özeti

- Bu öneri, "özerk" "Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu" (TÇHSK) kurulmasını kapsamaktadır;
- Kurumun varlığı yeni Anayasanın uygun maddesinde yer alacaktır;
- Kurumun yapılandırılması ve işleyişi yasayla belirlenecektir;
- Kurum, hiçbir bakanlığa ya da makama bağlı olmayan özerk bir yapıda olacaktır; kendi bütçesi olacaktır;
- Kurumun temel gerekçesi "temel koruma" (*primordial prevention*) ve "tek sağlık" (*one health*) anlayışlarıyla insan, hayvan ve ekosistem sağlığını korumak ve geliştirmektir;
- Kurumun temel amacı bütün sektörlerin (*kamu ve özel*) aldıkları kararların, yatırımların, planlamaların ve girişimlerin toplumun sağlığı üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve ileri düzeyde muhtemel olumsuz etkileri olanları engellemek, düzeltilmesini sağlamak ve bu konuda bütün sektörlerle danışmanlık yapmaktır;

- Kurum içinde sektör temelli daireler bulunacaktır; her dairede bir başkan ve 4 üyeden oluşan (5 kişi) bir “DAİRE KURULU” bulunacaktır;
- Daire Kurulu üyelerinin nitelikleri, seçilmeleri, görev süreleri, çalışma esasları vb konular yasa ile belirlenecektir; bu kişilerin halk sağlığı alanının çeşitli dallarında eğitim görmüş ve belli deneyime sahip değişik meslek üyelerinden olmaları esastır;
- Daireler gerektiğinde alt komisyonlar kurabilecektir; bütün kamu ve özel kuruluşlardan bilimsel destek alabilecektir;
- Daireler kendi sorumluluk alanındaki sektörlerin çalışmalarını izleyecek, gerek kendileri tarafından farkına varılan gerekse diğer kişi ve kuruluşlardan yapılan başvuruları dikkate alarak ilgili sektörün kararını bilimsel yöntemlerle değerlendirecek ve her dairenin daire kurulu söz konusu girişimle ilgili olarak makul bir süre içinde bir karar verecektir;
- Bu kararlara göre söz konusu girişim devam edecek, yürütmesi durdurulacak, yeniden planlanması sağlanacak ya da tamamen durdurulacaktır;
- Belirli koşullara uygun olarak, alınan karara yapılacak itirazlar ya da yasada belirtilen durumlarla ilgili son kararlar, hizmet temelli daire kurullarının bütün üyelerin yer aldığı “Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu Daireler Genel Kurulu” tarafından karara bağlanacaktır; burada alınan kararlar son ve bağlayıcı olacaktır;
- Daire kurulları kararlarını almadan önce mutlaka ilgili tarafların görüşlerini ve gerekçelerini yazılı ya da sözlü olarak öğrenecek ve dikkate alacaktır.
- Genel Kurul da ilgili tarafların görüş ve gerekçelerini yazılı ya da sözlü olarak öğrenecek ve dikkate alacaktır.
- Kurum, halkın sağlık düzeyini var olan ve muhtemel sorunlarını dikkate alarak hükümete ve ilgili kurum ve kuruluşlara alınması gereken önlemlerle ilgili önerilerde bulunabilir, bu önerilerin gerçekleşmesi için destek ve danışmanlık hizmetleri verebilir;
- Sektörlerce yapılacak “çevresel etki değerlendirme (ÇED)” raporlarının Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu tarafından onaylanması esastır.
- Kurumun kararlarına Danıştay nezdinde itiraz edilebilir. Danıştaya yapılan başvurular kendi içinde yeni kurulacak olan “çevre ve halk sağlığı dairesi” tarafından incelenecektir.

YAPILANMA

Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumunun nasıl örgütleneceği ve çalışacağı özel bir yasa ile belirlenecektir. Bu yasa, çeşitli dallarda deneyim kazanmış çok disiplinli bir ekip tarafından hazırlanmalıdır.

Tamamen özerk, bağımsız ve son karar mercii olan bir TÇHSK yasının temel ilkeleri şunlar olmalıdır:

- Kurum, hiçbir bakanlığa ya da makama bağlı olmayan özerk bir yapıda olmalıdır;
- Kendi bütçesi olmalıdır;
- Kurumun temel işlevinin “temel koruma” (*primordial prevention*) ve “tek sağlık” (*one health*) anlayışlarıyla insan, hayvan ve ekosistem sağlığını korumak ve geliştirme olarak tanımlanmalıdır;
- Kurumun amaçları bütün sektörlerin (kamu ve özel) aldıkları kararların, yatırımların, planlamaların ve girişimlerin toplumun sağlığı üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve muhtemel olumsuz etkileri olanları engellemek, düzeltilmesini sağlamak ve bu konuda bütün sektörlerle danışmanlık yapmak olarak belirtilmelidir;

- Kurum içinde sektör temelli daireler kurulmalıdır;
- Her dairede bir “daire kurulu” olmalıdır;
- Bu kurul bir başkan ve 4 üyeden oluşan (5 kişi) bir oluşabilir;
- Kurul üyelerinin nitelikleri, seçilmeleri, görev süreleri, çalışma esasları vb konular yasada yer almalıdır;
- Bu kişilerin halk sağlığı alanının çeşitli dallarında eğitim görmüş ve belli deneyime sahip değişik meslek üyelerinden olmaları esastır;
- Her dairedeki kurul üyelerden en az birinin hekim kökenli olması esastır;
- Kurumda, sektörlerin çalışmalarının izlenmesi, başvuruların ön incelenmesi, yönetim kurulu için görüş belirlenmesi, kararların uygulanması gibi işleri yürütmek üzere yeteri kadar halk sağlığı ve ilgili diğer konularda eğitim almış kişiler görev yapar;
- Söz konusu kadro sayısı ve çalışanların nitelikleri yasayla belirlenir;
- Kurum, gerekli görürse, kısa zamanlı uzmanlar çalıştırabilir;
- Daireler gerektiğinde alt komisyonlar kurabilmelidir, bütün kamu ve özel kuruluşlardan bilimsel destek alabilmelidir;
- Hizmete yönelik dairelerdeki üyelerin tamamı “Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu Genel Kurulu”nu oluşturur;
- Daireler kendi sorumluluk alanındaki sektörlerin çalışmalarını izleyecek, gerek kendileri tarafından farkına varılan gerekse diğer kişi ve kuruluşlardan yapılan başvuruları dikkate alarak ilgili sektörün kararını bilimsel yöntemlerle değerlendirmeli ve her dairenin “daire kurulu” söz konusu girişimle ilgili olarak makul bir süre içinde bir karar vermelidir;
- Bu kararlara göre söz konusu sektör girişimine devam etmelidir;
- Daire kurulu söz konusu eylemin yürütmesini durdurulacak, yeniden planlanmasını sağlayacak ya da tamamen durduracaktır.
- Belirli koşullara uygun olarak, alınan karara yapılacak itirazlar ya da yasada belirtilen durumlarla ilgili son kararlar “Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu Genel Kurulu” tarafından karara bağlanacaktır. Burada alınan kararlar son ve bağlayıcı olacaktır.
- Kurum, halkın sağlık düzeyini var olan ve muhtemel sorunlarını dikkate alarak hükümete ve ilgili kurum ve kuruluşlara alınması gereken önlemlerle ilgili önerilerde bulunabilir, bu önerilerin gerçekleşmesi için destek ve danışmanlık hizmetleri verebilir.
- Sektörlerce yapılacak “çevresel etki değerlendirme (ÇED)” raporlarının Türkiye Halk Sağlığı Kurumu tarafından onaylanması esastır.
- TÇHSK ‘nın kararlarına ilişkin olarak Danıştay’a itiraz yolu açıktır.

Kurumun çalışmasında asıl birimler hizmete ve iç yönetime göre kurulacak “daire başkanlıkları”dır. Daire başkanlıkları sektörlerle paralel olarak yapılandırılacaktır.

Hizmete yönelik daire başkanlıkları şunlar olabilir:

- Sanayi dairesi
- Enerji ve madencilik dairesi
- Şehircilik ve altyapı dairesi
- Gıda ve tarım dairesi
- Sağlık hizmetleri dairesi
- Eğitim ve sosyal işler dairesi
- Hizmet sektörü dairesi
- Bölge başkanlıkları
  - İl temsilcilikleri

İç yönetime ilişkin başkanlıklar şunlar olabilir

- Hukuk danışmanlığı
- İdari ve mali işler dairesi
- Personel dairesi

Kurum gerekli görürse, Türkiye hudutları içinde **bölgesel birimler (Bölge Başkanlıkları)** kurup çalıştırabilir.

Bölge başkanlıklarının sayısı ve dağılımı Türkiye'nin nüfus dağılımı, sanayi kuruluşlarının yerleri, çevresel v sağlık sorunlarının yükleri dikkate alınarak belirlenecektir. Bölgelerin sayısı 20 dolayında olabilir. Bölge başkanlıkları kendi bölgelerindeki sorunları izleyecek, Kuruma bilgi sunacak, Kurum tarafından alınan kararların uygulanmasına nezaret edecektir. İl temsilcilikleri Bölge Başkanlıklarını ildeki uzantısıdır.

Kurum Başkanı ve Daire başkanları "Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu Genel Kurulu" tarafından 4 yıllık süre için atanır. "Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Genel Kurulu" şu üyelerden oluşur:

- En çok doktora düzeyinde öğrencisi olan 20 üniversiteden birer temsilci profesör
- Her Bakanlıktan birer temsilci
- Her büyükşehir belediyesinden birer temsilci
- Türk Tabipleri Birliği temsilcisi
- Türk Dişhekimleri Birliği temsilcisi
- Türk Eczacılar Birliği temsilcisi
- Türk Veteriner Hekimler Birliği temsilcisi
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği temsilcisi
- Türkiye Sanayi Odaları Birliği temsilcisi
- Türkiye Barolar Birliği temsilcisi
- Her işçi sendikaları konfederasyonundan birer temsilci
- Türkiye İşveren Sendikaları Birliği temsilcisi

(NOT: Yasa iki yıllık bir pilot uygulama sonrasında gözden geçirilip güncellenebilir.)

GÖREVLERİ

Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumunun görevleri şunlardır:

1. Kurumlar tarafından planlanan yatırım ve uygulamaların insan, hayvan ve ekosistem üzerine olabilecek olumsuz etkilerinin varlığını kayıtlardan ve yerinde gözlemlerle incelemek;
2. Olumsuz etkisi olabilecek plan, proje, yatırım ve uygulamalar hakkında ilgili kurumları uyarmak;
3. Gerekirse, söz konusu plan, proje, yatırım ve uygulamaların yürütmesini durdurmak, düzeltici önlemlerin alınmasını sağlamak, bunların yapılamadığı durumlarda tamamen durdurmak;
4. Uygulanmasında kısmi sakınca görülen plan, proje, yatırım ve uygulamalara "geçici onay" vermek; bu uygulamaları yasanın öngördüğü sürelerle izleyerek son karara bağlamak;
5. Görevlerini yerine getirirken başta üniversiteler ve laboratuvarlar olmak üzere her türlü kamu ve özel kurumlarla, sivil toplum ve meslek kuruluşlarıyla işbirliği yapmak;

6. Kararlara yapılan itirazları ve yasada belirtilen durumlara uyan konuları Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Genel Kurulunda ele alarak kesin karar vermek;
7. Talepte bulunan kurumlara danışmanlık yapmak;
8. Sektörlerce yapılacak “çevresel etki değerlendirme (ÇED)” raporlarını inceleyerek uygun olanları onaylamak, uygun olmayanlar hakkında gerekli düzeltici önlemleri almak;
9. Çalışmaları hakkında düzenli aralıklarla raporlar yayınlamak, yılda en az bir kez basın yoluyla kamuyu bilgilendirmek;
10. Görev alanına giren konularda bilimsel toplantılar, yayınlar yapmak, halk ve hizmet içi eğitimleri düzenlemek.

İŞ AKIŞI / DOSYA İNCELEME VE KARAR SÜRECİ

1. Kuruma başvuru (Bölge temsilciliklerinden; sivil toplum kuruluşlarından; meslek birliklerinden; belediyelerden; üniversitelerden; diğer kurumlardan)
2. Başvuruların Başkanlık bürosu tarafından kabulü
3. Dosyanın Başkan tarafından incelenmesi
4. Uygun olmayanların (görev dışılık; eksik belge; siyasal içerik; vb) iadesi
5. İncelenmesi uygun bulunanların “Ön İnceleme Dairesi”ne sevk
6. Ön İnceleme Dairesinde inceleme ve görüş raporunun hazırlanması (2 hafta)
7. Raporun Başkanlık makamına sunulması
8. Başkan tarafından ilgili Daireye sevk
9. İlgili daire tarafından inceleme (Tarafların ve uzman görüşlerinin alınması, vb)
10. İlgili daire tarafında karar verilmesi
11. Kararın Başkanlık makamına iletilmesi
12. Kararın ilgili kurumlara ve taraflara bildirilmesi (gerekirse kolluk güçlerine)
13. Kararın Resmi Gazetede yayınlanması
14. Karara itirazların kabulü
15. İtirazların ilgili daire tarafından sonuçlandırılması
16. Karara yeniden itiraz edilmesi durumunda konunun Daireler Genel Kuruluna sevk
17. Daireler Genel Kurulunda karara bağlanması
18. Kararın Başkanlık tarafından Resmi Gazetede duyurulması
19. İtirazda ısrar edilmesi durumunda Danıştaya başvuru
20. Danıştayda çevre ve halk sağlığı konuları için kurulan özel bir daire tarafından karara bağlanması

SONUÇ

Türkiye Çevre ve Halk Sağlığı Kurumu ülkemizde insan, hayvan ve ekosistem sağlığını koruma ve geliştirme açısından akılcı, uygulanabilir, etkili ve yararlı bir yapı olacaktır. Bu kurum, Dünya Sağlık Örgütü tarafından kabul edilen ve önerilen “her sektörde sağlık” ve “tek sağlık” anlayışına uygundur. Bu kurumun, doğayı koruma açısından diğer ülkeler için de örnek bir model olacağı açıktır.

Yeni Anayasamıza (ya da mevcut Anayasanın 56. maddesine ek olarak) şöyle bir maddenin eklenmesi önerilir:

SEÇENEK 1:

“Kamu ve özel sektöre ait bütün kurumların her türlü uygulamalarının insan, hayvan ve ekosistem sağlığına uygun olmasını sağlamak ve denetlemek devletin görevidir. Devlet bu görevini yetki, sorumluluk ve çalışma esasları kanunla belirlenecek özerk bir kurum aracılıyla yerine getirir.”

SEÇENEK 2:

“Kamu ve özel sektöre ait bütün kurumların her türlü uygulamalarının insan, hayvan ve ekosistem sağlığına uygun olmasını sağlamak ve denetlemek devletin görevidir. Devlet bu görevini “Türkiye evre ve Halk Sağlığı Kurumu” aracılığı ile yerine getirir. Kurumun yetki, sorumluluk ve çalışma esasları kanunla belirlenir.”

ÖRGÜT ÇİZELGESİ / ORGANOGRAM

